

О. КОСТЕНКО

СОЦІАЛЬНИЙ НАТУРАЛІЗМ — СВИТОГЛЯД МАЙБУТНЬОГО

Те, що сьогодні діється у світі, породжує тривожне запитання: це свідчення прогресу чи регресу сучасної цивілізації? Найдраматичнішим є те, що з кожним днем стає дедалі важче розрізняти добро і зло, істину та її імітацію, красу і підробку, справедливість і несправедливість, правду і кривду, героїзм і злочин, підприємництво і пограбування, свободу і сваволю, дійсність й ілюзії, порядок й анархію, право і неправу, демократію і псевдодемократію, моральність й аморальність... Одностатеві шлюби прирівнюються до освячених церквою шлюбів між чоловіками і жінками, політичне шахрайство цинічно називають безневинною «політичною технологією», експлуатацією біологічних інстинктів людини у літературі, музиці, кіно- і телефільмах замінюють справжнє мистецтво тощо. І все це у сучасних суспільствах маскується під виглядом прогресу. Як сказав поет, ми живемо в епоху, коли «прогресу згущується відчай».

Сваволя й ілюзії уражають дедалі більше людей і виявляються в усіх сферах нашого життя у таких поширених нині явищах, як аморальність, злочинність, екстремізм, містицизм, волюнтаризм, утопізм, обскурантизм тощо. Людям стає дедалі важче знаходити порозуміння, знижується рівень толерантності у ставленні один до одного — людей, різних соціальних верств, конфесій, країн. Звідси — наростання конфліктності всередині родин, суспільств, між релігійними течіями та окремими державами (взяти хоча б локальні війни на Близькому Сході, які загрожують перерости у глобальну катастрофу). Зловживання, тобто вживання для творення зла засобів, що існують для творення добра, стають нормою життя. Люди амо-

ральні живуть у кращих умовах, з вищим рівнем добробуту, ніж люди чесні і сумлінні... Українське суспільство тут не виняток, а, можливо, лише один із типових випадків...

Усі ці та багато інших прикрих явищ є ознаками не соціального прогресу, а соціального регресу. Людство в цілому й українське суспільство зокрема має набратися сміливості визнати це. А порятунком для цивілізації може стати звернення до Новітнього Просвітництва, яке виведе людство на шлях справжнього соціального прогресу, як це було, зокрема, впродовж XVII — XVIII століть у Європі.

Якою ж має бути ідея Новітнього Просвітництва, щоб вона була здатна зупинити соціальний регрес і започаткувати соціаль-

© КОСТЕНКО Олександр Миколайович. Член-кореспондент Академії правових наук. Завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (Київ). 2006.

ний прогрес? Ця ідея — спадкоємиця ідеології Просвітництва XVII–XVIII століть. Саме європейське Просвітництво вивело цивілізацію з тодішньої кризи, спричиненої поширенням у людській спільноті сваволі й ілюзій. Рятівною стала **ідея підкорення волі і свідомості людей законам Матері-Природи, дія яких поширюється не лише на фізичні та біологічні, а й на соціальні явища**. На цій ідеї ґрунтувалася концепція природного права, з якої виводилися **права людини**, покладені тоді в основу соціального прогресу, зокрема прогресу європейської цивілізації. Таким чином, ідея природності соціального життя людей вилікувала людство від **«комплексу» сваволі та ілюзій**, завдяки чому була подолана криза, що виникла через відхилення життя соціуму від законів природи, яким воно мало б підкорятися.

З цього випливає, на нашу думку, що результатом розвитку ідеології Просвітництва XVII – XVIII ст. є **соціальний натуралізм**, який і має стати ідеологією Новітнього Просвітництва. Соціальний натуралізм — це світогляд, заснований на **ідеї природної цілісності світу**. Згідно з нею все, що існує на світі, має існувати за законами Матері-Природи. Виходячи з цієї ідеї, воля і свідомість індивідуумів — то лише розвинені у них засоби, призначені для пристосування особи до законів Матері-Природи, а не те, що робить її незалежною від цих законів. Тільки завдяки волі і свідомості члени соціуму можуть жити у злагоді із законами Матері-Природи. У цьому полягає свобода волі людей та істинність їхньої свідомості. Якщо воля і свідомість не виконують свого призначення, то вони перетворюються на сваволю та ілюзії, які люди ставлять на місце законів Матері-Природи, тобто стають протиприродними. А таку протиприродність прийнято називати злом, у тому числі і соціальним. Це виявляється у вигляді різноманітних симптомів соціального регресу. Тому для протидії будь-якому злу треба домагатися того, щоб у лю-

дей не формувався «комплекс» сваволі та ілюзій і не підмінював собою волю і свідомість, які перебувають у нормальному стані, тобто у стані підкорення законам Матері-Природи. У цьому — основа соціального поступу. Джерелом таких атрибутів соціального прогресу, як Добро, Істина, Краса, Справедливість, є не самі по собі воля і свідомість людей, а Мати-Природа, що дає закони для волі і свідомості людей.

Виходячи з постулату впорядкованості світу, очевидно, має існувати «основне питання соціального світогляду», від розв'язання якого залежить вирішення всіх інших питань людського життя. Гадаємо, що це **«основне питання соціального світогляду» можна сформулювати так: «Соціальні явища — це витвір Природи чи Людей?»**. Кінь нової породи, виведений арабами, «Джоконда», написана Леонардо да Вінчі, автомобіль, виготовлений фірмою Генрі Форда, комп'ютерна програма, розроблена фахівцями компанії «Майкрософт», — витвори Природи чи Людей? Відповісти на це непросте запитання допоможе соціальний натуралізм. Згідно з його концепцією, все, що **«створене»** волею і свідомістю Людей, — то результат **перетворення** Людьми матеріалів за даними Природою законами і **створених** нею. Отже, насправді творцем є Природа, а людина — лише перетворювач того, що вже дано Природою. Тому всі атрибути соціального життя є природними речами, які пройшли через перетворення людьми. Цікаво, що не підкорювати Природу, а слідувати її законам, — сучасна парадигма біологів та екологів, покликана врятувати людство від екологічного колапсу. На вивченні і копіюванні того, що вже існує у Природі, базується біоніка, яка, розкриваючи таємниці тваринного і рослинного світу, використовує принципи біологічних систем для конструювання нової техніки.

Концепція соціального натуралізму — це світогляд, згідно з яким соціальні явища мають розглядатися як такі, що породжуються

Матір'ю-Природою й існують так само за її законами, як і фізичні та біологічні. Для всього сущого Природа є Матір'ю і Вищим Законодавцем. Тому, зокрема, дуалістична формула «природа і суспільство» — надзвичайно шкідлива, оскільки виводить «суспільство» за межі «природи» і таким чином заперечує, що «суспільство» — це теж «природа», але інакша, ніж фізична та біологічна. «Суспільство» є вищою формою розвитку «природи», яка нашаровується на фізичну і біологічну «природи». «Суспільство» відрізняється від фізичної та біологічної «природи» не тим, що воно не є «природою», а тим, що це вища форма «природи», яка виникає у результаті розвитку двох її перших форм і при цьому генетично пов'язана з ними.

Соціальний натуралізм дає можливість побачити, що існують, образно кажучи, не дві «природи» — фізична та біологічна, а три — фізична, біологічна і соціальна. І ця «третья природа» (тобто соціальна) не опускається до перших двох, а, навпаки, вивищується над ними і функціонує за своїми, властивими лише їй природними законами. Утворюючи ієрархічне нашарування «фізична – біологічна – соціальна природа», ці три «природи» генетично пов'язані між собою: біологічну породжує розвиток фізичної, а соціальну – розвиток біологічної. Отже, відповідно до соціального натуралізму соціальні явища не є позаприродними. Однак визнання їх природними не означає, що вони цим самим опускаються до статусу фізичної чи біологічної природи. Тому соціальний натуралізм не є «фізикалізацією» чи «біологізацією» соціальних явищ, як може видатися на перший погляд.

За концепцією соціального натуралізму, в результаті подальшого розвитку «третьої природи» через певний час має виникнути «четверта природа». На основі сучасної людини сформується нова істота – «постлюдина», котра утворить нову спільноту – «постсоціум». Вони відрізнятимуться від сучасної

людини і сучасного соціуму так само, як нинішня людина і соціум відрізняються від пралюдини і прасоціуму. Людство досягне цього етапу еволюції тільки за умови, якщо розвиватиметься згідно із законами Матері-Природи. Але вже сьогодні таку еволюцію потрібно прогнозувати методами соціальної футурології, яка базується на соціальному натуралізмі, аби не зійти зі шляху гуманітарного і соціального прогресу на маргінальне узбіччя.

Соціальний натуралізм є світоглядом, що може зупинити соціальний регрес цивілізації, усуваючи його «живильне середовище» – «комплекс» сваволі та ілюзій, який уражує сьогодні людей. Він (соціальний натуралізм) – єдина ідеологія, здатна протидіяти цьому «комплексу» – корінню всілякого зла на світі. Ставши ідеологією Новітнього Просвітництва, соціальний натуралізм сприятиме радикальному «лікуванню» соціальної патології, деякі із симптомів якої наведені вище.

За допомогою цієї ідеології можна протидіяти існуючим нині проявам сваволі та ілюзій в усіх сферах соціального життя, зокрема у політиці, економіці, праві, моралі тощо. Значення соціального натуралізму полягає у тому, що він дає критерій для чіткого розрізнення прогресу і регресу, а також озброює людей інструментарієм, здатним забезпечувати соціальний прогрес. Згідно з ним, якщо соціальне явище є природним, тобто відповідає законам соціальної природи, то воно буде прогресивним. Отже, люди мають пізнавати закони соціальної природи й узгоджувати відповідно до них свою соціальну практику, якщо хочуть жити в умовах прогресу, а не регресу. Тому соціальний натуралізм має стати ідеологією XXI століття, що, як засвідчує симптомокомплекс хвороб нашої цивілізації, потребує такого критерію і такого інструментарію.

Гостру потребу в ідеології соціального натуралізму відчуває й українське суспільство.

Взяти хоча б останні явища, що відбулися в нашому політикумі: зрощення бізнесу і влади, корупційні скандали, подвійні моральні стандарти лідерів деяких партій тощо. Зокрема, зазначена ідеологія може сприяти політичному прогресу в Україні. Адже, крім європейських просвітителів XVII—XVIII ст., ґрунт для неї в нашій державі заклали такі вітчизняні просвітителі і гуманісти, як Григорій Сковорода, Пантелеймон Куліш, Іван Франко та інші.

«Основне питання політики» можна сформулювати так: «Політичні явища — це витвір Природи чи Людей?». Ідеологія соціального натуралізму дає таку відповідь на це запитання: «Політичні явища — результат вольової, свідомої діяльності людей, які, керуючись законами, даними Природою, *пестворють* політичний матеріал, створений Природою».

Політичне життя у нинішній Україні — це витвір волі і свідомості людей, котрі не керуються законами Природи, а значить, керуються «комплексом» сваволі та ілюзій. Політичний волюнтаризм і політичний обскурантизм — ті симптоми протиприродності, які характеризують сучасний стан українського політикуму. Вони є свідченням ураженості громадян та інших учасників політичного процесу протиприродним «комплексом» сваволі й ілюзій. Звільнитися від нього допоможе поширення у суспільстві ідеології соціального натуралізму. І ось чому. У політичній культурі українців нині ще не сформувались уявлення, які б забезпечували політичний прогрес країни, зокрема уявлення про так звані «праву» і «ліву» ідеології, різницю між ними. За цієї умови політичне життя приречене виявлятися у явищах і фактах волюнтаризму і політичного обскурантизму. Для того, щоб ці уявлення правильно сформувались у суспільстві, слід звернутися до концепції соціального натуралізму. Згідно з нею «права» ідеологія полягає у визнанні природними для соціального життя людей

таких інституцій, як приватна власність, конкуренція, підприємництво, соціальний порядок, що ґрунтуються на природних законах соціуму. Образно кажучи, якщо послуговуватися метафорами «вудки» і «рибки», то «права» ідеологія — це ідеологія «вудки»: вона спрямовує політичну діяльність «правих» партій на забезпечення громадянам можливості користуватися «вудкою», щоб вони самі, своїми руками ловили «рибку». І цією «вудкою», яка робить людину вільною від чийої б то не було сваволі, є приватна власність, конкуренція, підприємництво, соціальний порядок, що базується на природних законах суспільного життя. Їх дала людям Матір-Природа. «Ліва» ж ідеологія відкидає ці природні засоби забезпечення людського добробуту. Це — ідеологія «рибки»: політична діяльність «лівих» партій спрямована на те, щоб, не володіючи «вудкою», громадяни отримували «рибку» з рук держави, яка начебто призначена «годувати свій народ», як хазяїн годує свого раба, котрий внаслідок цього стає залежним від його сваволі. Відповідно до теорії соціального натуралізму така ідеологія є протиприродною.

З погляду соціального натуралізму «права» ідеологія, наприклад, має визнати капітали сучасних українських скоробагачків як такі, що набуті протиприродним шляхом. Адже вони накопичені не в умовах ринкової конкуренції, яка ще й досі в Україні не розвинена. Конкуренція на ринку — це природний механізм забезпечення справедливого розподілу доходів у суспільстві. Якщо ринок не розвинений, то збагачення справедливим не може бути за визначенням. Таким є природний закон економіки. Несправедливо набуте багатство має перейти до рук чесних людей природним чином — через розвинений механізм ринкової конкуренції, який виникне в Україні у майбутньому. Якщо «нові українці», наші олігархи-мільйонери і мільярдери, зловживаючи правилом «не пійманий — не злодій», заявляють, що вони чесно роз-

багатіли, то це лукавство. Просто вони є «не пійманими злодіями». (Якщо це такі «талановиті менеджери», а не псевдопідприємці, то хай би вони спробували так розбагатіти у США чи в іншій країні, де розвинена конкуренція.)

У сучасній Україні політичні партії не оволоділи «правою» ідеологією як такою, що узгоджується з природними законами функціонування суспільства. Тому вони не мають імунітету проти «лівої», протиприродної ідеології й уражаються нею, навіть не підозрюючи про це. Зарадити тут можна з допомогою концепції соціального натуралізму. Слід зазначити, що сьогодні дуже поширені спотворені уявлення про те, що таке «лібералізм», «демократизм», «націоналізм», «консерватизм», «соціалізм» тощо. виправити це також можна завдяки ідеології соціального натуралізму, який надає критерій «природності – протиприродності».

Політичний прогрес в Україні мають забезпечити нові політичні партії, що неодмінно виникнуть. За допомогою теорії соціального натуралізму вони утвердяться у «правій» («природній») ідеології, на противагу «лівій» («протиприродній»), і конкуруватимуть між собою за краще втілення її в життя суспільства, узгоджуючи це життя із законами соціальної природи.

Соціальний натуралізм також може сприяти чіткішому визначенню української національної ідеї. Тобто тієї ідеї, яка має ввійти у свідомість людей, що утворюють націю, аби спрямувати їх шляхом прогресу. За ідеологією соціального натуралізму, національна ідея полягає у формуванні у громадян уявлення про природні закони існування їхнього суспільства, що має стати основою виховання у них соціальної культури, яка визначатиме суспільний прогрес. Формулу національної ідеї можна викласти так: «Яка культура громадян – таке і їхнє життя», або так: «Культура людей визначає їхнє життя», чи так: «Культура людей вирішує все». Виходя-

чи з цього, українську національну ідею можна сформулювати таким чином: «Соціальна культура громадян – основа нової України», або так: «Національний порядок, заснований на соціальній культурі громадян, – основа їхнього добробуту». **Культ Матері-Природи, втілений у соціальній культурі громадян України, – ось що має стати українською національною ідеєю, бо лише узгодженість життя людей із законами Матері-Природи робить це життя щасливим.** Хіба не до цього закликали Григорій Сковорода, Пантелеймон Куліш, Іван Франко? У кого ще, як не у Матері-Природи, частиною якої є Україна, міг черпати мудрість наш геній Тарас Шевченко?

На базі концепції соціального натуралізму слід також розв'язувати «основне питання мовознавства», яке можна сформулювати так: «Мова – це витвір Природи чи Людей?». У чому полягають людське і природне начала у мові? Кожен народ має свою природу, витвором якої є і його мова. Люди волею і свідомістю лише відшліфовують цей витвір, керуючись законами, даними Матір'ю-Природою для існування мови. Зокрема, **українська мова – це витвір самої природи народу, українці своєю волею і свідомістю лише надали йому словесного оформлення.** Українська мова для українського народу така сама природна властивість, як твердість – для алмазу чи спів – для соловейка. Руйнівні дії, спрямовані на позбавлення народу його рідної мови, є протиприродними, вони неминуче спричинюють зміни природи цього народу. Сучасна глобалізація зумовлює необхідність так званої «глобальної» мови, але це зовсім не означає припинення існування рідних мов, витворених різною природою різних народів, що беруть участь у процесах глобалізації.

Аналогічно, очевидно, має розв'язуватись і питання щодо критеріїв справжнього і несправжнього мистецтва. «Основне питання мистецтва» можна сформулювати таким чи-

ном: «Образи у мистецтві — це витвори Природи чи Людей?». Згідно з концепцією соціального натуралізму художні образи — це витвори Природи. Митці лише мають брати витворений Природою матеріал й опрацьовувати його за природними законами, властивими цьому матеріалу. Справжній лише той мистецький образ, який є природним, а не витвором сваволі та ілюзій художника. Природний матеріал, пропущений художником через думки і почуття, мудрість серця і чутливість розуму за властивими для нього природними законами, і є справжнім мистецтвом. Цьому критерію природності відповідають образи, створені, наприклад, Леонардо да Вінчі, Рафаелем, В. Шекспіром, Т. Шевченком, П. Чайковським, О. Пушкіним, Ф. Достоєвським та іншими геніальними художниками, а також народною творчістю. Отже, природність і є критерієм справжнього мистецтва, а протиприродність — несправжнього.

Одним із соціальних засобів подолання протиприродності, яка виявляється у вигляді сваволі та ілюзій людей, є релігія. Згідно з ідеологією соціального натуралізму будь-яка

релігія виникає у суспільстві для того, щоб з допомогою релігійних канонів і символів узгоджувати волю і свідомість людей із законами Матері-Природи.

Соціальний натуралізм може стати засобом подолання протиприродності, що виявляється як свавілля й ілюзії, і в інших сферах суспільного життя, зокрема в економіці, праві, моралі тощо.

Це — лише деякі аспекти тієї ролі, яку може відіграти світогляд соціального натуралізму у забезпеченні соціального прогресу українського суспільства. Критерій «природності — протиприродності» стосовно соціальних явищ, що впливає з ідеології соціального натуралізму, має стати інструментом для нової соціальної практики. Для озброєння людей цим інструментом потрібне Новітнє Просвітництво. Узгодження волі і свідомості українців із законами соціальної природи з допомогою ідеології Новітнього Просвітництва, заснованого на концепції соціального натуралізму, сформує у них соціальну культуру. А лише вона здатна привести до розквіту України і високого рівня добробуту її громадян.